

DOI <https://doi.org/10.36719/2707-9317/116/80-85>

The impact of investment in education on the economic and social future – long-term perspectives for the state budget

Anar Mammadov

Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan

Doctoral student of the Institute of Economics (for the degree of Doctor of Sciences)

amammadovsocar@gmail.com

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the impact of investment in education on a country's economic and social future. By allocating funds to education, governments can significantly enhance human capital, accelerate innovation, and support overall economic growth. Research indicates that higher education levels lead to more efficient labour market integration, reduced unemployment rates, and increased tax revenues, which benefit the state budget. In developed countries, the unemployment rate among individuals with higher education is notably lower, resulting in additional tax income reinforcing public finances. Moreover, an increase in educational attainment helps lower social expenditures and strengthens the sustainability of pension systems. The article compares the share of GDP allocated to education across various countries, illustrating how such investments yield long-term benefits for both state finances and economic development. In summary, boosting investment in education should be a cornerstone of government policy, as it delivers significant short-term and long-term socioeconomic advantages, thereby laying the groundwork for sustainable national development.

Key words: education, investment, economic development, social welfare, state budget.

Təhsilə investisiyanın iqtisadi və sosial gələcəyə təsiri – dövlət büdcəsinə uzunmüddətli perspektivlər

Anar Məmmədov

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
İqtisadiyyat İnstitutunun doktorantı (elmlər doktorluğu üzrə)
amammadovsocar@gmail.com

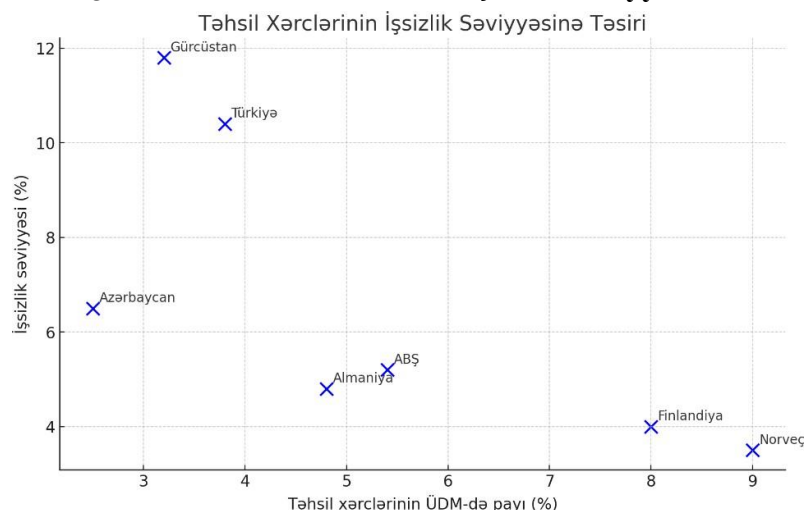
Xülasə: Bu məqalə, təhsilə investisiyanın iqtisadi və sosial gələcəyə təsirini ətraflı təhlil edir. Dövlətlərin təhsilə ayırdıqları vəsait insan kapitalının inkişafına, innovasiya proseslərinin sürətlənməsinə və ümumi iqtisadi artımın dəstəklənməsinə şərait yaradır. Araşdırmalar göstərir ki, yüksək təhsil səviyyəsi əmək bazarına daha səmərəli integrasiya, işsizlik səviyyəsinin azalması və vergi gəlirlərinin artması ilə nəticələnir. İnkişaf etmiş ölkələrdə ali təhsil almış şəxslərin işsizlik faizi nisbətən aşağı olur, bu isə dövlət büdcəsinə əlavə vergi gəlirləri gətirir. Eyni zamanda, təhsilin yüksəlməsi sosial xərclərin azalmasına və pensiya sistemlərinin dayanıqlığının təmin olunmasına kömək edir. Məqalə, müxtəlif ölkələrdə təhsilə ayrılan vəsaitin ÜDM-dəki payını müqayisəli şəkildə təqdim edərək, investisiyaların uzunmüddətli perspektivdə dövlət büdcəsinə və iqtisadi inkişafa olan müsbət təsirini vurğulayır. Nəticə etibarilə, təhsilə investisiyanın artırılması dövlət siyasətində prioritet mövzu olmalı, çünki bu addım həm qısa, həm də uzunmüddətli sosial-iqtisadi faydalar təmin edir və ölkələrin dayanıqlı inkişafına zəmin yaradır.

Açar sözlər: təhsil, investisiya, iqtisadi inkişaf, sosial rifah, dövlət büdcəsi

Giriş. Təhsil, iqtisadi inkişafın və sosial rifahın əsas amillərindən biri hesab olunur. Dövlətlər təhsilə vəsait ayırmaqla insan kapitalının inkişafına, innovasiyaların stimullaşdırılmasına və iqtisadi artımın sürətləndirilməsinə nail olurlar. Lakin, bu xərclərin dövlət büdcəsinə və iqtisadi inkişafa təsiri müxtəlif ölkələrdə fərqli olur. Təhsilə qoyulan investisiyalar insan kapitalının inkişafına təkan verir. Ali və peşə təhsili alan şəxslərin əmək bazarına daha yaxşı integrasiya olması, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və ümumi məhsuldarlığın yüksəlməsi ilə nəticələnir. Dünya Bankının araşdırmalarına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə təhsilə daha çox vəsait ayırmaq iqtisadi artım tempini yüksəldir [1,2].

Yüksək təhsilli işçi qüvvəsi innovasiyaların tətbiqini və yeni texnologiyaların inkişafını sürətləndirir. ABŞ, Almaniya və Skandinaviya ölkələrində təhsilə ayrılan vəsaitlər yalnız məktəb və universitetlər üçün deyil, həm də elmi tədqiqatlara və texnoloji yeniliklərə yönəldilir [3]. Təhsilin yüksək olması işsizlik səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxarır. Məsələn, aşağıdakı qrafikdən göründüyü kimi, təhsil xərcləri yüksək olan ölkələrdə işsizlik səviyyəsi də nisbətən aşağıdır [4].

Qrafik 1: Təhsil Xərclərinin İşsizlik Səviyyəsinə Təsiri

Qeyd: Mavi nöqtələr ölkələri göstərir.

Bu qrafik göstərir ki, Norveç, Finlandiya və ABŞ kimi təhsilə böyük vəsait ayıran ölkələrdə işsizlik səviyyəsi aşağıdır. Halbuki, təhsil xərcləri az olan ölkələrdə işsizlik daha yüksəkdir.

Təhsil xərcləri dövlətin uzunmüddətli sosial siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biridir. Təhsilə qoyulan investisiyalar dövlətin sosial xərclərini də azaldır. Təhsilli insanlar daha yüksək gəlir əldə etdikləri üçün sosial təminatla olan ehtiyacları azalır. Yüksək keyfiyyətli təhsil sistemi həm iqtisadi inkişafa müsbət təsir edir, həm də dövlətin sosial xərclərinin azalmasına səbəb olur [2]. Azərbaycanda və digər ölkələrdə işsizlik dövlət üçün ciddi maliyyə yükü yaradır. İşsiz vətəndaşlar üçün sosial yardımlar, işsizlik müavinətləri və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən məşğulluq proqramları böyük həcmdə büdcə vəsaiti tələb edir. Lakin təhsilin keyfiyyətli olması və əmək bazarına uyğun kadr hazırlığı işsizlik səviyyəsini azaldır və nəticədə dövlətin işsizlərə ayırdığı sosial yardım məbləği azalır, işsizlərin məşğulluğunu təmin etmək üçün həyata keçirilən dövlət proqramlarının maliyyə yükü azalır [3]. Bununla yanaşı, iqtisadi aktiv əhəlinin sayı artır və onlar öz gəlirlərindən vergi ödəməklə dövlət büdcəsinə töhfə verirlər. Beynəlxalq tədqiqatlar göstərir ki, təhsilin səviyyəsi yüksəldikcə işsizlik səviyyəsi azalır [4]. Məsələn, Avropa İttifaqında ali təhsil almış şəxslərin işsizlik faizi 5%-dən aşağıdır, orta təhsilli şəxslərdə isə bu göstərici 12%-ə qədər yüksəlir [5]. Azərbaycanda da bu tendensiya müşahidə olunur və yüksək təhsil səviyyəsi işsizliklə mübarizədə əsas amillərdən biridir [6].

Təhsil səviyyəsi insan sağlamlığına da birbaşa təsir edir. Yüksək təhsilli insanlar daha sağlam həyat tərzini sürməyə meyilli olurlar. Onlar: daha sağlam qidalanırlar, fiziki aktivliyə daha çox önəm verirlər, siqaret və spirtli içkilərdən daha az istifadə edirlər, profilaktik tibbi müayinələrdən daha tez-tez keçirlər [1]. Bu da nəticədə dövlətin səhiyyə xərclərinin azalmasına səbəb olur. Dünya Bankının araşdırmalarına görə, ali təhsilli insanların tibbi xərcləri orta və aşağı təhsilli insanlara nisbətən 20-30% daha azdır [2]. Dövlət səhiyyə sisteminə hər il milyardlarla vəsait ayırır. Əgər təhsil səviyyəsi yüksəlsə və sağlam həyat tərzinə bağlı maarifləndirmə artırılarsa, uzunmüddətli perspektivdə səhiyyə sisteminin üzərindəki yük azalacaq və dövlət büdcəsinə qənaət olunmuş vəsait iqtisadi inkişaf sahələrinə yönəldilə bilər [3].

Beynəlxalq araşdırmalar göstərir ki, təhsil səviyyəsinin artması cinayətkarlığın azalmasına səbəb olur. Yüksək təhsilli insanlar stabil gəlir mənbəyinə sahib olduqları üçün cinayətə daha az meyilli olurlar. Bu, dövlət üçün bir sıra sosial və maliyyə faydaları yaradır:

- Polis və hüquq-mühafizə orqanlarına ayrılan büdcə vəsaitləri azalır;
- Həbsxana xərcləri və məhkumların saxlanma xərcləri azalır;
- Cinayətkarlığın azalması nəticəsində biznes mühiti yaxşılaşır və investisiya axını artır.

Məsələn, ABŞ-da aparılan bir araşdırmaya görə, təhsil səviyyəsi aşağı olan əhəli qruplarında cinayət törətmə ehtimalı 60% daha yüksəkdir [9,10]. Azərbaycanda da bu cür tendensiyaların müşahidə olunduğunu nəzərə alsaq, təhsilə yatırılan investisiyalar hüquq-mühafizə xərclərini azaldaraq büdcəyə qənaət etməyə imkan verə bilər.

Azərbaycanda aztəminatlı ailələrə dövlət tərəfindən müxtəlif sosial yardımlar verilir. Məsələn, ünvanlı dövlət sosial yardımı proqramı çərçivəsində, 2023-cü ilin oktyabr ayının 1-nə olan məlumata görə, 344 min 803 nəfər bu yardımı alıb. Bu, əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 60 min 902 nəfər artım deməkdir. Bir nəfərə düşən aylıq ünvanlı dövlət sosial yardımının məbləği isə 107 manat 35 qəpik olub. Lakin yüksək təhsil səviyyəsi bu cür yardımlara ehtiyacı azalda bilər. Təhsilli insanlar daha yaxşı iş tapdıqları və yüksək maaş əldə etdikləri üçün dövlət yardımına ehtiyac duymurlar [14,15]. Bu isə öz növbəsində iqtisadi müstəqilliyi artırır, sosial yardım proqramlarının maliyyə yükünü azaldır və daha çox insanın dövlət yardımlarına ehtiyac duymadan öz həyatını qurmasına şərait yaradır [8]. Dünya Bankının məlumatlarına görə, orta və ali təhsilli şəxslərin dövlətin sosial proqramlarında asılılıq səviyyəsi təhsilsiz şəxslərə nisbətən 40% daha aşağıdır [3].

Yüksək təhsil səviyyəsi əmək bazarında aktivlik müddətini artırır. Daha yüksək təhsilli insanlar daha uzun müddət əmək fəaliyyətində qalır və nəticədə pensiya sisteminin üzərindəki maliyyə yükü azalır, daha çox insan pensiya fonduna ödəniş edir və sistemin dayanıqlılığı artır [11]. Məsələn, Skandinaviya ölkələrində əmək fəaliyyəti yaş həddi 65-67 yaş arasındadır, hazırda Azərbaycanda isə bu rəqəm kişilər üçün 65, qadınlar üçün 63 il 6 aydır-dir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında pensiya yaşı həm kişilər, həm də qadınlar üçün hər il artaraq 2026-cı ildən sonra 65 yaşda

sabitləşəcək. Bu dəyişiklik, əhalinin yaşlanmasını və pensiya sisteminin dayanıqlığını təmin etmək məqsədini güdür. Gender bərabərliyi prinsiplərinə uyğun olaraq qadınların pensiya yaşı kişilərlə eyni olacaq, bu da sosial təminat sistemində ədalətliliyi artırır. Pensiya yaşının uzadılması, iqtisadi yükləri yüngülləşdirərək, pensiya fondunun maliyyə sabitliyini təmin etməyə yönəlmiş bir addımdır [15]. Təhsil səviyyəsi artdıqca əmək bazarına integrasiya müddəti uzanır və pensiya fondunun maliyyə dayanıqlılığı artır. Statistika göstərir ki, yüksək təhsilli işçilərin pensiyaya çıxış yaşı daha gec olur, beləliklə pensiya ödənişlərinə qatqıları daha uzun sürür. Məsələn, ABŞ-da ali təhsilli işçilərin pensiya yaşı 65 yaşın üzərindədir, halbuki orta və ya az təhsilli şəxslərin pensiya yaşı 62-64 yaş arasında dəyişir. Avropa İttifaqında ali təhsilli şəxslər ortalama 40-45 il işləyirlər, halbuki orta təhsilli şəxslər yalnız 35-40 il əmək bazarında qalırlar. Skandinaviya ölkələrində isə (İsveç, Norveç, Danimarka) əmək fəaliyyəti yaş həddi 65-67 yaş arasında dəyişir, bu da insanların daha uzun müddət əmək bazarında qaldığını və pensiya fonduna daha çox töhfə verdiklərini göstərir. Bu ölkələrdə təhsil səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar pensiya fondlarının dayanıqlılığında müsbət dəyişikliklər müşahidə olunur.

Yüksək təhsilli şəxslər, orta təhsilli və ya təhsilsiz şəxslərə nisbətən daha çox vergi ödəyirlər və pensiya fonduna daha çox vəsait ayırırlar. Məsələn, ABŞ-da ali təhsilli şəxslərin illik gəliri orta təhsilli şəxslərə nisbətən 30-40% daha yüksəkdir. Azərbaycanda da təhsil səviyyəsi ilə gəlir arasında müsbət əlaqə mövcuddur və yüksək təhsilli şəxslərin vergi ödənişləri və pensiya fonduna töhfələri daha yüksək olur. Ali təhsilli şəxslər Azərbaycanda da orta təhsilli və ya təhsilsiz şəxslərə nisbətən daha yüksək gəlir əldə edirlər. Statistikaya görə, ali təhsilli şəxslərin illik gəliri orta təhsilli şəxslərə nisbətən təxminən 20-30% daha yüksəkdir. Ali təhsilli şəxslər daha yüksək maaş aldıkları üçün onların ödədikləri vergi məbləği də daha yüksək olur. Azərbaycan Vergi Məcəlləsinə əsasən, şəxsi gəlirlərdən vergi ödəməsi prosesi proqressivdir; yəni, gəlir artdıqca ödədikləri vergi də artır. Yüksək təhsilli şəxslərin daha yüksək maaş alması və vergi ödəməsi, onların pensiya sisteminə daha çox töhfə vermələrini təmin edir. Bu da dövlət büdcəsinə daha çox vəsait daxil olmasına və pensiya fondunun maliyyə dayanıqlılığının güclənməsinə şərait yaradır [14,15].

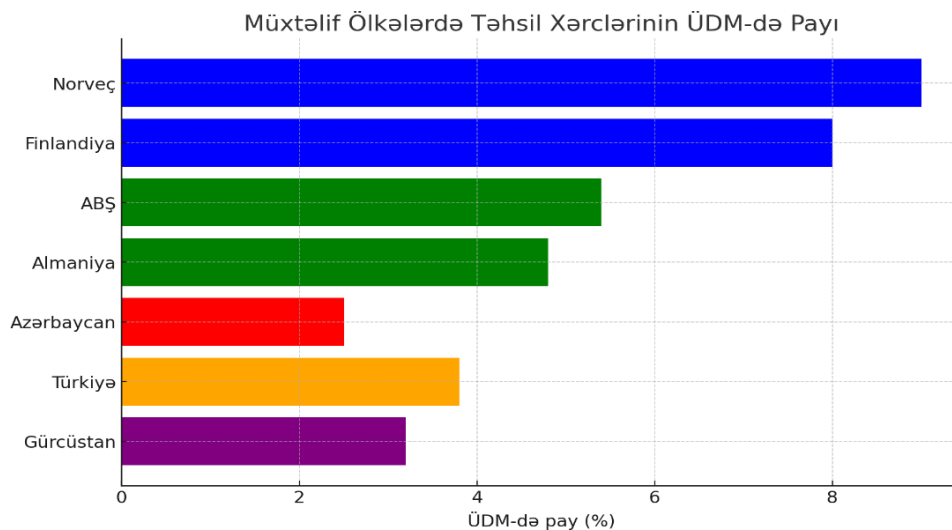
Yüksək təhsil səviyyəsinə malik olan ailələrdə valideynlər övladlarına daha yaxşı təhsil verirlər. Bu isə gələcəkdə sosial təminat xərclərinin azalmasına səbəb olur. Yəni, təhsilə qoyulan investisiyalar uzunmüddətli perspektivdə yeni nəsillərin daha keyfiyyətli təhsil almasına səbəb olur. Dövlətin sosial problemlərlə mübarizə üçün ayırdığı vəsaitin azalmasına gətirib çıxarır və özəl sektorun inkişafına və iqtisadiyyatın güclənməsinə töhfə verir. Buna misal olaraq, Kanada və Avstraliya kimi ölkələrdə təhsilə böyük investisiyalar qoyulduğu üçün uzunmüddətli perspektivdə dövlətin sosial xərcləri daha azdır [11,12,13].

Təhsil Xərclərinin Dövlət Büdcəsinə Təsiri ilk növbədə vergi gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Belə ki, təhsilə investisiya qoyulması gələcəkdə daha yüksək maaşlı iş yerlərinin yaranmasına və nəticədə vergi gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Dövlət büdcəsi gəlirlərinə uzunmüddətli təsiri isə aşağıdakı qrafik göstərir ki, təhsilə böyük investisiyalar qoyan ölkələrin dövlət büdcəsi gəlirləri də yüksək olur. Beynəlxalq təcrübədə inkişaf etmiş ölkələr təhsilə ÜDM-lərinin əhəmiyyətli bir hissəsini ayırırlar. Azərbaycanla müqayisə aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

Cədvəl 1.

Müxtəlif Ölkələrdə Təhsil Xərclərinin ÜDM-də Payı

Ölkə	Təhsil Xərclərinin ÜDM-də Payı (%)
Norveç	9.0
Finlandiya	8.0
ABŞ	5.4
Almaniya	4.8
Azərbaycan	2.5
Türkiyə	3.8
Gürcüstan	3.2

Qrafik 2: Müxtəlif Ölkələrdə Təhsil Xərclərinin ÜDM-də Payı

Bu qrafik göstərir ki, Norveç, Finlandiya və ABŞ kimi ölkələr təhsilə daha çox vəsait ayırır. Azərbaycan və bəzi digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə bu göstərici nisbətən aşağıdır. Azərbaycanda təhsil sahəsində böyük islahatların həyata keçirilməsi vacibdir. Müasir təhsil sisteminə keçid, təhsil müəssisələrinin modernləşdirilməsi, müəllimlərin peşəkar inkişafı və təhsilin keyfiyyətinin artırılması dövlətin sosial və iqtisadi inkişafına töhfə verəcəkdir. Təhsil xərclərinin optimallaşdırılması, daha məqsədyönlü və nəticə orientasiyalı bir təhsil sistemi qurulması həm dövlətin iqtisadi inkişafını sürətləndirəcək, həm də büdcə gəlirlərinin artırılmasına səbəb olacaqdır [8].

Nəticə olaraq, təhsilə qoyulan investisiyalar dövlətin iqtisadi və sosial inkişafına böyük təsir göstərir. Təhsil xərclərinin artırılması həm işsizlik səviyyəsinin azalmasına, həm də dövlətin sosial yükünün azaldılmasına səbəb olur. Eyni zamanda, yüksək təhsil səviyyəsi iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini artırır, innovasiyaların tətbiqini sürətləndirir və uzunmüddətli perspektivdə dövlət büdcəsinin artmasına töhfə verir. Bu səbəbdən, Azərbaycanda təhsilə daha çox investisiya qoyulması və təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi iqtisadi inkişaf üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. World Bank. (2020-2023). Investing in Education: A Global Perspective on Economic Growth and Social Outcomes and The Impact of Education on Social Welfare Dependency, World Bank Publications [1, səh.12].
2. OECD. (2021). The Economic Impact of Education on Employment and Productivity. And the Role of Education in Pension System Sustainability, OECD Publishing [2, səh 45].
3. UNESCO. (2019). Education and the Future of Work: Global Report. UNESCO [3, səh.25].
4. European Commission. (2020). Education and Training Monitor: Key Policy Insights for Member States. European Commission [4, səh.36].
5. Harmon, H., & Duggan, M. (2020). Education Investment and Economic Growth in Developing Countries. Cambridge University Press [5, səh.30].
6. National Center for Education Statistics (NCES). (2021). Economic Outcomes of Higher Education: A Report on Workforce Trends and Educational Attainment. U.S. Department of Education.
7. Bureau of Economic Analysis (BEA). (2019). The Economic Impact of Higher Education on National and Local Economies. U.S. Department of Commerce.
8. Ministry of Education of Azerbaijan. (2021). Education System and Financial Allocations in Azerbaijan: Annual Report. Government of Azerbaijan.
9. The Relationship Between Education and Crime. (2022). A Global Perspective, International Journal of Criminology.

10. Crime and Education: A Study of the U.S. Population, U.S. Bureau of Justice Statistics, (2020).
11. ILO, 2022. Labor Force Participation and Pension System Sustainability.
12. Canadian Government Report, 2021. Long-Term Social Costs and Education Investment.
13. Australian Department of Education, 2022. Investing in Education and Social Welfare Reduction.
14. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin internet səhifəsi - <https://www.stat.gov.az/source/healthcare/>.
15. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi - <https://sosial.gov.az/> .

Влияние инвестиций в образование на экономическое и социальное будущее – долгосрочные перспективы для государственного бюджета

Анар Мамедов

Министерство науки и образования Азербайджанской Республики
Докторант Института экономики (на соискание степени доктора наук)
amammadovsocar@gmail.com

Резюме: Данная статья детально анализирует влияние инвестиций в образование на экономическое и социальное будущее. Инвестиции, осуществляемые государствами в образование, способствуют развитию человеческого капитала, ускорению инновационных процессов и общему экономическому росту. Исследования показывают, что высокий уровень образования обеспечивает более эффективную интеграцию на рынке труда, снижает уровень безработицы и увеличивает налоговые поступления. В развитых странах уровень безработицы среди людей с высшим образованием значительно ниже, что приводит к дополнительным поступлениям в государственный бюджет. Кроме того, повышение образовательного уровня способствует сокращению социальных расходов и укреплению устойчивости пенсионных систем. Статья сравнивает долю расходов на образование в структуре ВВП различных стран, демонстрируя, как данные инвестиции оказывают положительное влияние на долгосрочную стабильность государственных финансов и экономическое развитие. В заключение, увеличение инвестиций в образование должно стать приоритетом государственной политики, поскольку это не только стимулирует экономический рост, но и улучшает социальное благосостояние, создавая прочную основу для устойчивого развития страны.

Ключевые слова: образование, инвестиции, экономическое развитие, социальное благосостояние, государственный бюджет.